

Monumentnummer*: 527375

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status **rijksmonument**
Inschrijving register* **04 december 2006**
Kadaster deel/nr **82704/79**

*Woonplaats** **Enkhuizen** *Gemeente** **Enkhuizen** *Provincie** **Noord-Holland**

Locatiennaam **Enkhuizen** *Locatieomschrijving*

*Kadastrale gemeente** **Enkhuizen** *Sectie** **D** *Kadastraal object** *Appartement aanduiding* *Grondperceel* **3585**

*Omschrijving***

Inleiding

De "Kaatje" is een zogenaamd oefen- of instructieschip, dat aanvankelijk bij de Kweekschool voor de Zeevaart aan de Prins Hendrikkade in Amsterdam stond en in 2002 werd verplaatst naar de Enkhuizer Zeevaartschool. Het oefenschip werd gebruikt in de opleiding van zeelieden. Op aanschouwelijke en praktische wijze kon alle noodzakelijke kennis over het tuigage en de zeilmanoeuvres van een dwarsgetuigd zeilschip worden aangeleerd en geoefend, zonder dat het daadwerkelijk nodig was het water op te gaan. De geschiedenis van het oefenschip "Kaatje" kent diverse fasen en werpt een blik op een interessant stukje scheepvaartgeschiedenis.

Na vele roemrijke jaren als koloniale en zeevarende natie was de Nederlandse zeevaart in rustiger vaarwater beland. Er was minder belangstelling voor een carrière in de koopvaardij of bij de Marine. Het tij keerde ten gevolge van de Amerikaanse Vrijheidsoorlog. Engeland was direct bij deze oorlog betrokken en kon dus geen handel drijven, terwijl Nederland, als neutraal land hiervan profiteerde: de Nederlandse koopvaardij kreeg een enorme impuls. Vervolgens zette de Nederlandse Marine zichzelf weer op de kaart gedurende de in 1780 uitgebroken vierde Engelse oorlog en de gewonnen slag bij de Doggersbank in 1781. Een gevolg van deze oorlog was de oprichting van het "Vaderlandsch Fonds ter Aanmoediging van 's Lands Zeevaart". Het fonds had vier jaar na oprichting voldoende middelen vergaard om de Kweekschool voor de Zeevaart in Amsterdam te stichten. Naast de theoretische opleiding waren praktijkoefeningen voor de aankomende zeelieden onontbeerlijk. De combinatie van theorielessen met een opleiding op een werkelijk

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

schip was echter moeilijk uitvoerbaar, maar een oefenschip op het terrein van de zeevaartschool zou een ideale oplossing zijn. Met behulp van een aantal belangrijke sponsors zoals de Admiraliteit van Amsterdam, de bankier Hope en vice-admiraal J.A. Zantman (held van de slag bij de Doggersbank) kwam in 1785 het eerste oefenschip tot stand. Dit houten schip, een fregat dat we nu de Kaatje I noemen, was een waterlijnmodel van 70 Amsterdamse voet en 10 voet breed. De Kaatje I was een driemaster. In 1831 werd de romp van Kaatje I, vanwege de slechte bouwkundige staat, vervangen en wel door een exacte kopie op schaal van een toenmalig koopvaardijship, 5 voet langer dan de Kaatje I. Kaatje II was eveneens een driemaster. Alle onderdelen van Kaatje I die nog bruikbaar waren, werden hergebruikt voor Kaatje II. Ook kreeg het schip een boegbeeld. Het beeld stelde een vrouwenfiguur met scheepvaartattributen voor, zoals dat ook boven de hoofdingang van de Kweekschool stond. Deze figuur werd in de volksmond "Kaatje" genoemd, waaraan het oefenschip tot de dag van vandaag haar naam dankt. Het boegbeeld van de Kaatje II werd nog tot de jaren zeventig van de twintigste eeuw op de zolder van de Kweekschool bewaard. Het is onbekend of Kaatje I ook al een boegbeeld had.

In 1935 was de Kaatje II weer toe aan renovatie: net als de vorige keer was met name de romp in slechte staat. De keuze voor de renovatie is opmerkelijk, omdat in deze tijd de beroepsscheepvaart reeds volledig op diesel was overgestapt. De Kweekschool hechtte echter veel belang aan een aantal vaardigheden die men op het oefenschip kon leren. Daarom werd toch besloten tot een renovatie van Kaatje. De Kaatje III kreeg een romp van modern materiaal, te weten met ijzer versterkt beton (ferrobeton). Ook dit maal werd het model aangepast aan de tijd: gekozen werd voor een model op schaal van een tweemasterschoener, het laatste scheepstype dat actief in Nederland in de zeilvaart was gebruikt. Behalve de romp werd ook voor de Kaatje III veel materiaal van Kaatje II (en dus van Kaatje I) hergebruikt.

Na een jarenlange teloorgang van de zeilvaart kwam deze vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw hernieuwd in de belangstelling te staan. De zeilende beroepsvaart herstelde en professionaliseerde zich. In 1978 ontstond tengevolge hiervan de Enkhuizer Zeevaartschool. Praktijkervaring werd met name op het water opgedaan. Maar toen in 2000 een sloopvergunning aangevraagd werd voor de Kaatje III, die in verwaarloosde toestand voor de inmiddels gesloten Amsterdamse Kweekschool lag, ontstond het idee om het scheepje naar Enkhuizen te halen. Met behulp van sponsors, oud-kwekelingen uit Amsterdam en vrijwilligers werd deze wens gerealiseerd. De Kaatje werd voor de Enkhuizer Zeevaartschool gelegd en geheel gerestaureerd, waarbij bleek dat er veel authentiek materiaal aanwezig was. In 2002 was de restauratie gereed en vanaf toen werd de Kaatje (IV) weer voor haar oorspronkelijke doel in gebruik genomen: ondersteuning van het praktijkonderwijs op de zeevaartschool. De kennis van het tuigage, het in de praktijk werken met de tuigage van een dwars getuigd schip en het uitvoeren van diverse zeilmanoeuvres kunnen op de Kaatje worden aangeleerd en zonder gevaar geoefend. De Kaatje is, uitgezonderd een tuigage zonder scheepsmodel in Livorno (Italië), het enige nog aanwezige en functionerende oefenschip in Europa.

Omschrijving

OEFE- OF INSTRUCTIESCHIP "Kaatje" gelegen voor de Enkhuizer Zeevaartschool; naar deze plek verplaatst in 2002. Het schip is een zogenaamd waterlijnmodel, waarbij het maaiveld als een fictieve waterlijn beschouwd kan worden. Het is getuigd als een tweemaster schoenerbrik. Ten behoeve van de instructie is het oefenschip gelegen met de boeg naar de meest gangbare windrichting, met de romp evenwijdig aan de Kuipersdijk.

Aanvankelijk werd "Kaatje" gebouwd in 1785 als oefenschip van de Kweekschool voor de Zeevaart in Amsterdam, als schaalmodel van een driemaster getuigd fregat en in 1831 vernieuwd tot een driemaster getuigd koopvaardijship. De huidige romp dateert uit 1935 en

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

is gemaakt van ferrobeton. De rondhouten, die uit verschillende perioden dateren, zijn bij de restauratie van 2002 waar mogelijk hergebruikt. Het koperbeslag gaat terug tot 1785. Op de boegspriet is in het beslag een meestersteken aanwezig, bestaande uit een firmastempel met de letters BBH en een kroontje erboven. De 19e-eeuwse kaapstander is gerestaureerd en weer in gebruik genomen.

De zeilen en het staand want en lopend want zijn vervangen ten behoeve van het hedendaagse gebruik bij instructie van de zeevaartschool. Daar waar mogelijk zijn nieuwe elementen naar oud model gereconstrueerd. Toegevoegd aan het oorspronkelijke tuigage zijn twee lijzeilen. De tuigage anno 2002 kan als volgt worden omschreven: het instructieschip van de Enkhuizerzeevaartschool is als schoenerbrik getuigd en vaart aan de voortop dubbele marseraas, dubbele bramraas. Aan de grote top worden geen razeilen gevoerd. Er is geen bezaansboom; het grootzeil staat vast op de gaffel; vóór de mast wordt een voorstenggestagzeil, een kluiver en een jager gevoerd; er staan nog twee stagzeilen tussen de masten. Aan de voortop kunnen lijzeilen gezet worden. Alle delen van het lopend tuig volgen een vaste richting en worden op een vaste plek aan dek gezet.

De "Kaatje" is 20.90 m lang (lengte over dek 20.16 m), de breedte over de waterlijn is 16.90 m, de doorvaarthoogte 18.40 m en het maximaal te voeren zeiloppervlak 235m². Het schip weegt 70 ton.

Waardering

Uit 1935 en deels uit 1831 en 1785 daterend OEFEN- OF INSTRUCTIESCHIP "Kaatje". Zogenaamd waterlijnmodel, getuigd als een tweemaster schoenerbrik. Romp van ferrobeton, oorspronkelijk achttiende eeuws beslag, negentiende-eeuwse kaapstander en deels nog oorspronkelijke rondhouten. Vele generaties Nederlandse zeelieden leerden en leren hun theoretische kennis over dwars getuigde zeilschepen op Kaatje voor het eerst in de praktijk toe te passen.

Van cultuurhistorisch belang

- als enige in Europa resterend oefenschip voor de zeilende beroepsvaart;
- vanwege de nog aanwezige onderdelen uit de verschillende fasen van het schip, dat qua model steeds werd aangepast aan de gangbare scheepstypen uit die tijd;
- als uiting van de geschiedenis van Nederland als zeevarende natie;
- vanwege het feit dat het oefenschip Kaatje nog steeds voor haar oorspronkelijke doel wordt gebruikt.

Hoofdcategorie

Cultuur, gezondheid en wetenschap

Subcategorie

Onderwijs en wetenschap

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument